

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Vina a falešný pocit viny

Renáta Kreškóciová

Katedra: Filosofie a teologie

Vedoucí práce: Mgr. Petr Jandejsek, M.A.

Studijní program: Pastorační a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze dne 31. 7. 2015

podpis

Anotace

Práce si klade za cíl rozlišit „zdravou“ vinu od falešného pocitu viny. Popisuje možné zdroje vzniku obou kategorií viny z různých úhlů pohledu, které vymezují obory jako psychologie, teologie a filosofie. Následně se zabývá možnými způsoby práce s vinou především z hlediska psychologické a pastorační praxe, okrajově i z pohledu některých filosofů, kteří se problémem viny zabývají.

Klíčová slova

Vina – psychologické pojetí, vina- křesťanské aspekty, zodpovědnost, svoboda, svědomí, odpuštění

Summary

The main objective of the work is to differentiate the “healthy“ guilt from false feel of guilt. The work describes the possible origins of both categories from psychological, theological and philosophical points of view. Then it deals with possible ways of working with guilt, mostly from psychological and pastoral practice; but also from the views of some philosophers who deal with the problems of guilt.

Keywords

The guilt – psychological concepts, the guilt – Christian aspects, responsibility, freedom, conscience, forgiveness

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu práce za ochotu, rady a trpělivost. Také všem přátelům a rodině za neustávající podporu během celého studia.

Obsah

Úvod	10
1. Vymezení pojmů	11
1.1 Nástin biblického pojetí viny	11
1.2 Nástin pojetí v morální teologii.....	13
1.3 Nástin psychologického pojetí viny	15
1.4 Shrnutí	18
2. Zdravý pocit viny	21
2.1 Zdroje a příčiny viny	22
2.1.1 Zdroje viny podle Freuda	22
2.1.2 Zdroje viny podle Junga.....	23
2.1.3 Zdroje viny podle Buberu.....	24
2.1.4 Zdroje viny podle Tourniera	26
2.1.5 Zdroje viny z pohledu Bible a Teologie	27
2.1.6 Shrnutí	28
2.2 Možné cesty uzdravení	31
2.2.1 Možné cesty uzdravení z psychologického hlediska	31
2.2.2 Možné cesty uzdravení v pastorační praxi.....	35
2.2.3 Jiné cesty odčinění	41
3. Falešný pocit viny	46
3.1 Zdroje, příčiny falešného pocitu viny	46
3.1.1 Svědomí	46
3.1.2. Zdroje falešného pocitu viny z různých pohledů	48
3.2 Možné cesty k uzdravení.....	53
4. Závěr	57
Seznam literatury	60

Úvod

Kdo z nás se neseťkal s nepříjemným pocitem provinění? Je to téma nanejvýš lidské a patří ke každodennímu životu. Někdy je pocit viny na místě, avšak stává se, že se cítíme provinile, ale ani nevíme proč.

Téma bakalářské práce jsem si zvolila na základě jak vlastních osobních zkušeností, tak zkušenosti z práce s klienty.

Často se setkáváme s lidmi, kteří nesou velkou tíhu vin, a při rozhovoru zjišťujeme, že dané pocity viny vlastně nejsou na místě. Například matka dvou dětí, která má epilepsii, se cítí být vinna před svými dětmi kvůli samotné nemoci i kvůli předsudkům, které kvůli ní musí snášet. Nebo další matka, která se cítí být vinna, že se jí narodilo nemocné dítě. Jsou tyto pocity viny na místě?

V této práci se pokusím najít odpověď. Pokusím se rozlišit a popsat skutečnou a falešnou vinu, hledat jejich zdroje a příčiny vzniku a nastínit možné cesty k uzdravení.

Práce bude teoreticky zaměřena bez výzkumu. Ve třech kapitolách představím možná pojetí viny z oboru psychologie, teologie a filozofie. První kapitola se bude věnovat vymezení pojmu viny z pohledu Bible, morální teologie a psychologie. Ve druhé kapitole se budu zabývat zdravým pocitem viny, jejím zdrojem a možnými cestami uzdravení. Třetí kapitola bude věnovaná falešnému pocitu viny. Bude mít podobnou strukturu, v ní se dotknu i tématu svědomí.

Tato práce ani zdaleka nepředstavuje vyčerpávající přehled možných přístupů a pohledů na danou tematiku. Hlavní linii drží přehled přístupů několika vybraných autorů, kteří se zabývali tématem viny a falešných pocitů vin ve zmiňovaných oborech.

1. Vymezení pojmů

Problémem viny se nemůžeme zabývat, aniž bychom se nedotkli náboženských otázek, které jsou s ní spojené.¹ V náboženském jazyce se setkáváme s dvojicí pojmů. A to s pojmem vina a hřích. Weber² chápe vinu v čistě „vnitrosvětském“ smyslu, zatímco „hřích“ za pojem teologický. V první kapitole se pokusím přiblížit pojem „vina“ z biblického pohledu, z pohledu morální teologie a z psychologického pohledu.

O vině lze jen stěží přemýšlet bez toho, abychom nevzpomněli i další témata, jako jsou svědomí, odpovědnost, svoboda, motivace apod. Těmito tématy se alespoň okrajově dotknu v následujících kapitolách.

1.1 Nástin biblického pojetí viny

„Ve SZ jde jednak o překlad hebr. áká (= býti bez trestu) a náki (= bez závazků), většinou však o překlad kořene 'š-m, jež Kraličtí tlumočí výrazy hřích, „to, čím je kdo vinen“, co je povinen, provinění, ale také oběť za vinu, oběť za provinění, oběť za hřích, provinití se, zhřešiti hříchem, býti vinen apod. V NZ jde o překlad pěti řeckých výrazů: aitia (= provinění); adikós (= nespravedlivě); paraptóma (= přestupek); ofeiléma (= dluh, provinění). V modlitbě Páně jde o dluh, který má člověk vůči Bohu. Lk 11,4 nahrazuje toto slovo výrazem hřích. V Ř 5,16 jde o řecké krima (= soud). Žilka tlumočí: „Zde se soud nad jedním

¹ Tournier, Paul, *Vina. Návrat domů*, Praha 1995, s. 6

² Weber, Helmut, *Všeobecná morální teologie*. Zvon Vyšehrad, Praha 1998, s. 261

hříchem stal odsouzením, tam se přes mnohé poklesky dar milosti stal ospravedlňujícím činem.“³

Původně šlo o dluh nebo škodu, kterou má člověk splatit nebo nahradit. Vůči Bohu se cítí být člověk dlužníkem přímo zkrácením jeho práv a nároků, stejně tak i zkrácením práv bližního. Vina se stává objektivní skutečností až tehdy, kdy lidská vůle vstoupila do vědomého odporu proti Bohu a jeho příkazům.⁴

Weber uvádí, že vina není první ani poslední v Bibli, ale stojí v centru biblické zvěsti jako téma vysokého významu. Téma viny nelze z Bible odmyslet. Je do takové míry vetkáno do jejího poselství, že bez ní by se stalo nepochopitelným. Toto pojetí však v Bibli nenalezneme jako jednotnou a prostou nauku. Prochází jako i jiná důležitá témata v Bibli vývojem. Je proto zapotřebí brát v úvahu biblické pojetí v jeho rozvíjení a odlišnosti a rozlišovat podle jednotlivých směrů a spisů.

V Bibli jde téměř výlučně o samu vinu, méně o psychologický stav, i když ani tyto výpovědi nechybí (vyjádřeno např. „těžce padnouti na srdce“, „srdce mě zahanbuje“ apod.). Weber vychází z toho, že pro Bibli je vždycky důležitější „dění“ hříchu. Vina člověka se považuje za vinu před Bohem.

Člověk selhává nejen před sebou samým, nebo vůči bližnímu, ale proviňuje se před samým Bohem. Vina zasahuje do prostoru transcendence. Podle Bible je nemožné pochopení viny bez transcendentního rozměru. Právě v tom spatřuje Weber vážnost lidské viny: že člověk selhává v očích Boha a před ním. Bible nemluví o vině globálně, ale vidí rozdíly. Podle Webera mluví Bible o základním hříšném postoji lidí, ale také zná a pojmenovává množství jednotlivých

³ Novotný, Adolf, *Biblický slovník*. [online] Kalich, Praha 1956, c2013 (cit. 2015-03-23). URL: <http://www.slovobozi.cz/biblicky-slovník-on-line>

⁴ Novotný, *Biblický*, [online]

vin, které ale nepovažuje za stejné. Avšak v Bibli Weber nenachází zvláštní zájem o přesnější rozlišování. Podle něj se nezastavuje u pojmenování a líčení viny člověka, ale stále znovu a s důrazem mluví o překonání. Toto ovšem podle biblického pojetí nemůže dosáhnout člověk sám; jeho vina je smazána odpuštěním ze strany Boha.⁵

1.2 Nástin pojetí viny v morální teologii

Teologický slovník vysvětluje pojem „vina“ jako jiný název pro hřích, i když jí vnímá spíš z profánního hlediska (prožitek viny v psychologii, otázka viny v trestním právu apod.). Weber rozlišuje mezi vinou subjektivní a objektivní. O subjektivní vině mluví tam, kde vědomě a svobodně dochází k provinění proti příkázáním Božím. U objektivní viny se jedná o nesoulad mezi tím, co bylo vykonáno a tím, co se vykonat mělo, aniž byl tento nesoulad svobodně zamýšlen. Vinou může být podle Webera nazván i skutek (aktuální vina) a na jeho základě vzniklý trvalý stav (habituální vina) nesprávného smýšlení. Weber říká, že: *„i když by se člověk „sám od sebe“ vzdal zlé povahy, může být habituální vina nakonec odstraněna jedině Bohem.“*⁶

Pro teologii podle Webera platí, že lidská vina je v celé své závažnosti teprve tehdy správně pochopena, je-li viděna jako hřích. Přesněji, je jednáním proti Bohu samotnému. Weber chápe hřích teologicky, to znamená jako uzavření se člověka před Bohem, jako odmítnutí toho, komu vděčíme za svůj život. Tento pohled a interpretaci potvrzuje celá biblická tradice. Weber však pro dnešní dobu objevuje několik otázek: *„Jak je to s hříchem v případě člověka nevěřícího*

⁵ Weber, *Všeobecná*, 280 - 291

v Boha? Může vůbec lidská vina urazit transcendentního Boha? A nemá teologický výklad hříchu také svoje hranice?“⁷

U první otázky jde o teologický rozměr viny toho, pro něhož neexistuje skutečnost Boha. Tudiž chybí úmysl obrátit se proti Bohu. Podle Webera teologie trvá na tom, že každá skutečná vina je rovněž vinou před Bohem. Vysvětluje to na základě souvislosti mezi požadavkem Božím a požadavkem svědomí.

V požadavcích svědomí, dokonce i bludného svědomí, je vždy přítomna i Boží výzva. Kdo se rozhodne proti svému svědomí, staví se tím i proti Bohu.

Jiný důvod můžeme spatřovat v tom, že člověk se i svým jednáním ocitá před Bohem. Weber v křesťanství spatřuje spojení Boha s člověkem tak silně, že i prohřešení se proti bližnímu, dokonce i proti vlastním osobním možnostem, zasahuje vždy i samého Boha.

Tento pohled nastiňuje odpověď i na druhou otázku, kterou si Weber klade: zda člověk vůbec může svou vinou dosáhnout k Bohu? Vzhledem k nekonečnému odstupu a vznešenosti Boží se to podle Webera zdá být nemožné. Bůh se stará o své stvoření, trvale a nejnítterněji je s ním spojen a je mu nakloněn a je zároveň urážen ve svých tvorech. Bůh trpí s každým a v každém člověku, kterému bylo ublíženo. Weber vidí v teologickém rozměru viny i jinou stránku; odpustit může jen Bůh a jen tak lze vinu v posledku zvládnout. Čistě „nítterně“ překonat vinu je podle Webera nemožné. Odpustit sobě i vzájemně je bezpochyby žádoucí a nutné, ale zůstává zbytek viny a pocit viny, protože neposkytuje úplnou náhradu.

⁶ Rahner, Karl, Vorgrimler, Herbert, *Teologický slovník*. Zvon, Praha 1996, s. 383

⁷ Weber, *Všeobecná*, 308

Třetí otázka, kterou Weber klade, se týká možných hranic teologického výkladu rozměru viny neboli hříchu. Dnes, ale zajisté i v minulosti, se podle Webera silně pociťuje nedostatečnost výpovědí a výkladů o hříchu. Důvod spatřuje jednak ve složitosti a nesmyslnosti hříchu. Veškerá objasnění, vysvětlení a výklady selhávají. Každá snaha je omezená, spojena s hledáním a tápáním. Hřích je podle Webera „*událost, jež se v důsledku nedá rozuzlit a pochopit.*“⁸ Nemožnost něco pochopit vyvolává nevoli. A tak je pociťováno neuspokojení z výpovědí o vině a hříchu. Avšak ustavičné pátrání po objasnění může zaslepit a dát zapomenout na to, co by bylo třeba u viny stále vidět: že to vlastní na ní se objasnit a vysvětlit nedá.

Další důvod, proč jsou výpovědi o hříchu nedostatečné, vidí Weber v tendenci hříchu se skrývat, zahalovat, maskovat se. Nechce se dát uchopit a zaměřuje se na maskování a uklidňování, jak se dovídáme již z biblického vyprávění o ráji. Hřích, jak ho vidí Weber, v podstatě nikdy nevystupuje pod svým jménem. Záludnost dané tematiky je také podle Webera důvod, proč je tak těžké o něm přiměřeně hovořit.⁹

1.3 Nástin psychologického pojetí viny

Psychologický slovník samotný pojem „vina“ neuvádí. Popisuje „pocit viny“ jako „*subjektivně prožívané přesvědčení vztahující se k minulosti, v němž si jedinec myslí, někdy i nesprávně, že něco zavinil; trpí výčitkami svědomí a očekává trest.*“¹⁰ Encyklopedický atlas psychologie rovněž popisuje pocit viny, který „*následuje poté, co se člověk dopustí*

⁸ Weber, *Všeobecná*, 311

⁹ Weber, *Všeobecná*, 308 - 311

¹⁰ Hartl, Pavel, Hartlová Helena, *Psychologický slovník*. Portál, Praha 2000, s. 410

chybné reakce, zanedbání povinnosti nebo zločinu. Jejich základní konstelací je vybudovaný pocit zodpovědnosti na straně jedné, a sebekritika (lítost, snaha napravit škodu) na straně druhé. Za spouštěcí faktory se pokládají vrozené, naučené i vědomě řízené kognitivní pohnutky.“¹¹

Široký¹² poukazuje na souvislost pocitů viny s formováním Nadjá. Uvádí Freudovo tvrzení, že „instance Nadjá vzniká přes vydělení Já-ideálu, ve kterém se člověk identifikuje s různými osobami – vzory. (...) Tyto ideály se mohou, ale nemusí spojit v „souhrnný ideál“. Člověk může introjiovat rodičovský obraz s rozumnými požadavky, může však introjiovat také zlé, nepřející a mstivé rodiče.“¹³ Funkce Nadjá není tedy u každého prospěšná a správná. „Vlivy Nadjá nemusí být vždy blahodárné, člověk se může ocitnout ve vleku scestných, přemrštěných a přepjatých ideálů a vzorů, příkazů a zákazů. Rozpor mezi náročností vzorů obsazujících Nadjá a mezi obrazem naší osoby, soustředěným kolem Já, se hlásí dvěma způsoby: výčitkami svědomí, směřujícím k pocitu viny a zážitkem méněcennosti směřujícím k pocitům křivdy.“¹⁴

Pocity viny pak Široký spojuje přímo s odpovědností. Odpovědnost je tam, kde má člověk možnost volby. Tedy vina se může objevit v situacích, ve kterých má člověk možnost volby. Pokud si člověk přizná, že si danou možnost vyvolil, „proto že se přiklonil ke zlému, označujeme tuto negativní odpovědnost za vinu.“¹⁵

Vzhledem ke svým nezaviněným nedostatkům prožívá člověk pocit méněcennosti, vzhledem k zaviněným nedostatkům pak především

¹¹ Benesch, Hellmuth, *Encyklopedický atlas psychologie*. Nakladatelství lidové noviny, Praha 2001, s. 235

¹² Široký, Hugo, *Meze a obzory psychoanalýzy*. Triton, Praha 2001

¹³ Široký, *Meze*, 479

¹⁴ Široký, *Meze*, 480

¹⁵ Široký, *Meze*, 482

pocit viny. Avšak i nezaviněné nedostatky vedou často k pocitům viny (např. nemoc).

Široký to vysvětluje na základě společného zdroje pro obě linie: zaviněných (vědomý výběr z možností) i nezaviněných (vady, nemoc, nešikovnost apod.) nedostatků. Tímto společným zdrojem je podle Širokého instance „má být“, „požaduje se“. Tato instance klade podmínky, „*aby se Nadjá jevilo Já jako hodno lásky, aby bylo pro Nadjá přitažlivé*“.¹⁶ Jestliže Já odpovídá požadavkům Nadjá, následuje pocit uspokojení. Neshodnou-li se, následuje pocit zavržení a odnětí lásky. Výčitky svědomí a pocity viny pak Já řeší mnoha způsoby. Může se vytvořit sebetrestající tendence, nebo se naopak pokusit ovládnout iracionální pocity viny zlým činem. Někdy se Já snaží odvrátit pocit viny hledáním zdroje viny mimo sebe. Podle Širokého tyto zdroje pak nachází ve zlé výchově rodičů, prostředí, může vinit osud, boha, přírodu, společnost. Cítí se být trestán za něco, co nespáchal. Nedostatek pociťuje jako trest.

Široký říká, že v některých situacích se Já snaží z obranných důvodů o přesunutí akcentu mezi vinou a nedostatkem. Buď od viny k nedostatku, který vede k pocitu méněcennosti. Ten může být kompenzován, nebo překompenzován v Adlerovském smyslu, anebo výše uvedené obviňování jiných. Viník se v tomto případě pokouší vyložit přečin jako defekt. Nedostatek budí soucit a vytváří nárok na ohledy. Nebo v opačném směru od nedostatku k vině.

Člověk si podle Širokého bere vinu za svou. Svou roli tady může hrát pocit moci, který plyne z představy, že si újmu způsobil sám. Vede to k moci a aktivitě do budoucna („svůj osud máš ve svých rukou“).

¹⁶ Široký, *Meze*, 480

Někdy to však slouží k maskování nesprávných tendencí nebo agrese: „Zavinil jsem to tím, že jsem takový dobrák“.

Podle Širokého se zdravým východiskem stává snaha Já učinit pro sebe nevědomé Nadjá přístupným. Musí jej poznat, posoudit jeho záměry a učinit je předmětem vědomého rozhodování.¹⁷

1.4 Shrnutí

Výše uvedená pojetí ukazuje na dvojí prostor, ve kterém můžeme přemýšlet o vině: prostor duševní a duchovní. Duševní je to, co člověk prožívá ve vztahu k sobě, k druhým lidem a k materiálnímu světu.

Buber¹⁸ nazývá tuto oblast „sférou svědomí“. Svědomí v daném kontextu definuje jako „*schopnost a tendenci člověka radikálně rozlišovat ve svém minulém i budoucím chování mezi tím, co je třeba pokládat za správné, a mezi tím, co je nutno odmítnout*“.¹⁹ Duchovní oblast reprezentuje Buberova „sféra víry“, kam patří vztah mezi člověkem a Bohem, vztah k životu a smrti. Do této sféry nemá a nesmí mluvit terapeut ani žádný jiný člověk, vyjma osoby, kterou daný člověk uznává za náboženského nebo jiného představitele instance, ve kterou sám věří.²⁰

Jsou to dvě rozdílné roviny, i když spolu úzce souvisí. Lidská duše od přirozenosti tíhne k náboženství a víra je dokonce považována za určitou antropologickou konstantu. Avšak často zůstává pro vědomí skryta a je zapotřebí ji postupně odkrývat. Toto odkrývání se děje

¹⁷ Široký, *Meze*, 479 - 485

¹⁸ Buber, Martin, *Vina a pocit viny*. In: *Bolest a naděje: Deset esejů o osobním zrání*. Vyšehrad, Praha 1992, 2. Vydání.

¹⁹ Buber, *Vina*, 176

²⁰ Buber, *Vina*, 176

v duchovní oblasti. Jejím smyslem je nalezení a očištění duchovního jádra člověka. U katolických křesťanů se to děje skrze zpověď.

Jak říká Kašparů, kněz dělá psychosyntézu, při které duši rozbitou hříchem a vinou dává dohromady. Zatímco psycholog provádí rozbor duše neboli psychoanalýzu. Psycholog může poskytnout úlevu v podobě podělené tíhy. Kdežto ze zpovědnice může člověk odejít s vědomím, že jeho vina už neexistuje. Psycholog učí, jak s vinou pracovat, ve zpovědnici se člověk viny zbavuje.²¹ „*Svěříš-li minulost do rukou psychiatra, napíše to prášky na spaní. Svěříš-li svou minulost do rukou psychologa, bude tě učit, jak na ni zapomenout. Svěříš-li svou minulost do rukou Ježíše, uzdraví ji.*“²²

Na vinu se lze dívat z různých uhlů a perspektiv. Jiné dělení viny nabízí Jaspers.²³ Rozlišuje vinu kriminální, politickou, morální a metafyzickou.

Kriminální vinu snadno určíme, jelikož činy člověka viditelně porušují přesně dané zákony a tudíž se jedná o vinu právní.

Do viny politické se řadí činy politiků a státníků s následky jejich jednání. Vyplývá i z příslušnosti ke státu; tato vina je určená reprezentováním vlády, kterou si občané samy vybrali.

Morální viny se dopouští jednotlivci. Jaspers ji považuje za základ, ze kterého vyrůstají ostatní viny a zločiny.

Metafyzická vina se projevuje tím, že ač zločin vidíme, nic proti němu neuděláme, i když bychom mohli, ba měli. Tato vina není nijak postihnutelná, tu může posoudit pouze Bůh. Toto rozlišení je důležité

²¹ Kašparů, Max, *Jak očistit naše nitro* [online] (cit. 2015-04-24). URL: <http://www.katolik.cz/texty/view.asp?cis=10>

²² Kašparů, *Jak očistit* [online]

²³ Jaspers Karl, *Otázka viny*. Příspěvek k německé otázce. Academia, Praha 2006

také pro objasnění smyslu výčitek. Každý člověk je odpovědný za jednání svého státu, a tudíž hovoříme o vině politické.

Vina kriminální a morální se již občana netýká a zločiny ve jménu státu na jeho hlavu nepadají.

O vině můžeme mluvit v souvislosti s odpovědností; odpovědnost jednotlivce vzniká tam, kde se jedná o povinnosti, to znamená, když člověk měl něco konkrétního uskutečnit, nebo naopak neuskutečnit.²⁴

Jedná-li se o boj o moc, politická vina se v případě moci (násilně) zničeným smyslem moci, mění na vinu morální.

Jiný úhel pohledu na vinu uvádí Gründel.²⁵ Dělí vinu v zážitkové oblasti na pocit viny, vědomí viny a na zkušenost viny. Pocit viny se odehrává v emociální rovině. Může existovat i bez viny, nebo trvat i po vyrovnání se s reálnou vinou. Vědomí viny vypovídá, že konkrétní osoba si je vědoma viny. Tomuto vědomí odpovídá také vina, na kterou bude reagovat i emociální oblast a nastoupí i adekvátní zážitek viny.

Tam, kde se objeví obojí – vědomí i zážitek viny, který pronikne až do hlubin bytí, lze mluvit o zkušenosti viny. Zkušenost zasahuje hlouběji než pocit, nebo vědomí viny. Teprve zkušenost viny otvírá možnou cestu k vypořádání se s vinou a k uzdravení.

²⁴ Burda, František, *Obraz člověka ve filosofickém světě Karola Wojtyly*. Oftis, Ústí nad Orlicí, 2011, s. 148

²⁵ Gründe, Johannes, *Vina a smíření*. Teologické texty, 1994, č. 3, s. 92 - 94

2. Zdravý pocit viny

V následujících dvou kapitolách se pokusím přiblížit a rozeznat skutečné a falešné pocity viny, hledat jejich příčiny a možnosti, jak s nimi naložit.

Jak jsem uvedla v první kapitole, vina je stav, skutečnost toho, kdo se provinil. Je to tíživý pocit, ke kterému se přidávají další negativní pocity jako je pocit zahanbení, znevažování sebe sama, nenávisť k sobě, znechucení ze sebe, strach z opovržení, odmítnutí a trestu, trápení, že jsme zklamali apod. Jedním z vysvětlení kořene těchto pocitů bývá úzkost z toho, že nejsme milováni, nic neznaménáme, strach z odsouzení a odmítnutí.

Pocit viny může mít ten, kdo se provinil a je vinen, stejně tak jako někdo, kdo skutečně vinen není. Například řidič projíždějící vesnicí pomalu, přičemž mu nečekaně vběhne do cesty dítě, které zahyne pod jeho koly. Před svým svědomím vinen není, i když před zákonem bude brán jako zodpovědný za neštěstí. Pravděpodobně se ale bude cítit vinen. Naproti tomu řidič, který projíždí vesnicí vysokou rychlostí a nic se nestane vinen je, avšak je otázka, zda se vinen i bude cítit.

Ovšem Buber a jiní autoři²⁶ mluví i o existenční neboli ontologické vině, která není zakotvena v duši, nýbrž v bytí.

Vinu je možné, ba nutné, nahlížet z různých úhlů pohledu. Pocit viny je komplikovaný i proto, že vzájemně mísí nejrůznější lidské hranice, často bez rozlišení.²⁷

²⁶ Např. Cencini Amedeo v knize *Život v usmíření*

²⁷ Römelt, Josef, *Potíže s pocitem viny*. Teologické texty, [online] 2004, č. 4, (cit. 2015-07-16) URL: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2004-4/Potize-s-pocitem-viny.html>

V následujících kapitolách se pokusím blíže nahlédnout na vinu z již vzpomínaných různých úhlů pohledu, nebo oblastí.

2.1 Zdroje a příčiny viny

Každý, kdo se zabývá psychologickou pomocí, by mohl potvrdit, že ve většině případů se v jádru nejrůznějších problémů objevuje hluboký a bolestný pocit viny.²⁸

2.1.1 Zdroje viny podle Freuda

Jeden z nejznámějších pohledů na vznik viny v dnešní době přináší psychoanalytická teorie. Přítomnost viny odvozuje od působení Superega, neboli Nadjá.

Kocvrlichová²⁹ píše, že Freud rozeznává pocit viny vědomý, nebo nevědomý. Nevědomý pocit viny spojuje s oidipovským komplexem a s agresí obrácenou dovnitř. Oidipovský komplex pak představuje strach z vnější autority a nutí vzdát se uspokojení pudů.

Agrese obrácená dovnitř pochází ze strachu z Nadjá. Ten vede k potrestání, protože trvání zakázaných přání nelze před Nadjá utajit.

Vědomý pocit viny podle Freuda vzniká na základě napětí mezi Jáským ideálem, který je součástí Nadjá a nedostatečným Já. Já se cítí vinno, protože nedostačuje Ideálnímu já.

Freud se podle Kocvrlichové snaží vysvětlit kromě individuální i fylogenetické kořeny viny. Vysvětluje ji na základě hypotetické historické události. Vychází z děje, který měl trvat po tisíce let,

²⁸ Sonet, Denis. *Pocity viny a jak jim čelit*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2013, s. 5

²⁹ Kocvrlichová, Marta, *Vina a neštěstí v některých (českých) pohádkách*. In: *Neštěstí a vina*, Sborník příspěvků z mezioborové konference, ETF UK, 2010, s. 5

ale popisuje ho, jakoby se přihodil jen jednou. Událost se měla odehrávat v době, kdy lidé žili v tlupách a vládl jim jeden muž, který měl nárok na všechny ženy. Své syny vyháněl. Ti se sdružovali do skupin a toužili zaujmout jeho místo. Nenáviděli ho a báli se ho, zároveň ale byl jejich vzorem a identifikovali se s ním. Synové se nakonec spojili a zabili ho.

Avšak žádný ze synů se nestal vůdcem. Tento osvobozující čin, který syny spojil, se stal podle Freuda základem pro společenskou smlouvu. Byly zavedeny instance prohlášené za svaté, které pokládá za začátek morálky a práva. Freud považuje tuto vraždu otce za prvotní, základní, zásadní, a předávanou vinu.³⁰

2.1.2 Zdroje viny podle Junga

Také Jung má dle Kocvrlichové³¹ snahu najít okamžik vzniku viny v lidském vědomí. Zabýval se především vztahem mezi utrpením a pocitem viny. Vychází mezi jiným z analýzy symbolických dějů katolické mše a snaží se rekonstruovat psychické dění, které je základem dění církevního. Předpokládá, že předlohou dění mše je rituální vražda krále. Královo zabití mělo zlepšit situaci lidu. Podobně Bůh je obětován proto, aby zachránil lidstvo. Jung považuje ukřižování Ježíše mezi dvěma zločinci za znázornění trestu, a to trestu Boha na sobě samém. Trest ale vyžaduje vinu. Proto předpokládá, že kdyby byla vina na straně lidstva, mělo by být potrestáno lidstvo. Tím Bůh dokazuje, že vina je na jeho straně. A jeho vina spočívá v jeho nedostatečnosti, která se projevuje v nedokonalosti jeho díla. Také toto

³⁰ Kocvrlichová, Marta, *Vina*. Triton, Praha 2006, s. 33 - 36

³¹ Kocvrlichová, Marta, *Vina a neštěstí*, 6

zacházení s králem, později bohem, procházelo vývojem. V primitivním prostředí je zničen konkrétní král, stejně jako primitivní bohové se dali zničit či spoutat.

Duchovním vnímáním boha dochází ke změně postoje – tady už jen jeden bůh může sesadit druhého. Nakonec v rozvinutém monoteismu nastává jediná situace, kdy Bůh proměňuje sebe sama. A tato proměna probíhá formou trestu. Morální interpretaci utrpení jako trestu (utrpení jako důsledek viny) považuje za pozdější racionalizaci, tedy druhotné vysvětlení. Za základ původní události považuje iniciaci – destrukce není trest, nýbrž prostředek k vytvoření nového, platnějšího a skutečnějšího člověka. V iniciaci spatřuje aspekt uzdravení. Tedy utrpení je součástí, nebo prostředkem iniciace a za provinění by se považovalo odmítnutí utrpení.³²

2.1.3 Zdroje viny podle Bubera

Buber vychází ze základního tvrzení reality viny. Nezabývá se „dědičnou“ vinou. Je toho názoru, že vinu na sebe uvaluje jednotlivec v konkrétní životní situaci, kterou nazývá existenční.

„Existenční vinu na sebe člověk uvaluje, když poruší řád lidského světa, jehož základy zná a uznává jako podstatnou složku své vlastní i obecně lidské existence.“³³ Toto porušení se může uskutečnit jen v účasti na bytí světa, které se ustanovuje v objektivně daných vztazích. Tato vina se sama občas hlásí s velkou naléhavostí. Častou reakcí na ní je snaha se jí vyhnout. Tedy vyhnout se ani ne tak samotnému faktu viny v paměti, ale spíše jeho existenční hloubce.

³² Kocvrlichová, *Vina*, 34 - 35

³³ Buber, *Vina*, 170

Hloubka viny může být prožívána jako propad v čase, což vede k uvědomění si nezvratnosti a konečnosti člověka, tedy smrti.³⁴

Dalo by se říci, že zmiňovanou hloubkou míní Buber bytostné určení člověka, tedy to, které tvoří nejvlastnější základ člověka a k němuž má dorůst. Toto bytostné určení je dáno, člověk o něm sám nerozhoduje, ale má jej ve svém životě odkrýt, dorůstat do něj a uskutečňovat ho.

Stát se osobou, která spočívá v nitru člověka, znamená navázat autentický vztah ke světu. Tento pravý vztah ke světu se vytváří, když se člověk rozhoduje, nebo znovu rozhoduje na základě poznání, nebo vyššího stupně svého poznání, stát se tím, čím vlastně je. Jaké povahy je tento bytostný vztah člověka ke světu, Buber blíže neuvádí. Avšak tvrdí, že tam, kde je tento autentický vztah porušen, dopouští se člověk existenčního provinění.

Buber v souvislosti s existenční vinou mluví o porušení „řádu lidského života“. Ze souvislostí v jeho díle se dá vyvodit, že píše o obecně platném řádu, jež by měli lidé zachovávat ve svých životech.³⁵

³⁴ Buber, *Vina*, 168 - 171

³⁵ Valečková, Jiřka, *Problém viny u Martina Bubera*. [online] (cit. 2015-07-18) URL: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120083852/?lang=cs>

2.1.4 Zdroje viny podle Tourniera

Tournier³⁶ nalézá zdroj viny v rodinném prostředí a v jeho dění, v soudech z okolí, v náboženství, ve srovnávání se s druhými a v sebeobviňování.

Jedním ze zdrojů je způsob výchovy. Rodiče se mohou stát zdrojem pocitů viny, když jsou přehnaně kritičtí. Ti na všem, co dítě dělá, nalézají chybu a tak v něm pěstují pocit provinilosti za to, že není schopno nic udělat správně. Rodiče příliš pedantští, pak přetěžují dítě nároky, kterým není schopno dostát. Na dítě padá tíha zklamání rodičů a vlastních neúspěchů, která vyvolává pocit naprosté neschopnosti a pocit viny, že nesplňuje představy rodičů. Pocity viny pak pěstují i rodiče, kteří jsou příliš shovívaví. Dítě zvýhodňují na úkor dítětem vnímané spravedlnosti.

Pod soudy z okolí zahrnuje Tournier společenské předsudky a očekávání. Ten, kdo se vymyká většinovému pojetí života, je vystaven tlaku sociálního okolí i tlaku z vlastního nitra. Pociťujeme-li skutečnou vinu, neodvažujeme se být sami sebou, ani se dál vyvíjet, protože nám v tom brání strach z reakcí okolí. Tyto obavy nás dělají neplodnými a neschopnými přinášet ovoce, které bychom přinášet měli. I náboženství může člověka svazovat a být zdrojem mnoha úzkostí.

Obviňujeme sami sebe z různých příčin; za to, že nesprávně využíváme čas, že jsme bohatí, nebo naopak chudí, že nežijeme naplno, že jsme nevykonali, co jsme vykonat chtěli, nebo měli, že naše sny zůstaly nenaplněny apod. Tournier považuje tento druh pocitů vin za následek srovnávání se s druhými. Stydíme se za myšlenky

³⁶ Tournier, *Vina*

a pohnutky, které v nás působí a snažíme se je před druhými skrývat a maskovat. Neodvažujeme se ukázat takoví, jací jsme. To nás pokořuje spolu s bezmocí při odstraňování tohoto „dualismu“ našeho skrytého a zjevného bytí. Je to vina, kterou každý člověk cítí vůči sobě, protože se v něm skrývají tajemné síly, impulsy a hnutí, které nemůže zvládnout ani svou vůlí, ani inteligencí.³⁷ V tomto případě jde o existenciální vinu.

2.1.5 Zdroje viny z pohledu Bible a Teologie

Bůh stvořil člověka, aby byl šťastný, svatý, žil v harmonii a řádu. Proto mu dal bydlet v ráji – ve své přítomnosti, lásce, všemohoucnosti. Člověk byl v Bohu ukryt, poctěn, chráněn.

„Klasická teologie mluví o „peccatum originale“ – což může znamenat hřích prvotní i trvání, stav tohoto hříchu jako základ všech hříchů, všeobecná situace hříšnosti a potřeba vykoupení.“³⁸

Nejedná se o pouhý stav, protože nebyl od věčnosti, svůj počátek má v činu lidí. Přesný počátek hříchu nelze zjistit; nemáme svědectví prvního člověka. Jsme odkázáni jen na reflexi víry o dějinách hříchu a jeho trvání.

Počátky hříchu líčí Gn 3 jako neposlušnost, neschopnost dialogu s Bohem, ztráta sounáležitosti s Ním, což se uskutečnilo činem.

Tento čin vycházel z touhy sebe zajištění – nezemřete; uplatnění sebe a plnost bytí ze sebe, bez Boha - *„budete znát dobré i zlé jako Bůh; svrchované poznání z vlastního rozumu.“³⁹* Člověk se zpronevřuje Bohu a tím i sám sobě. Tento skutek – hřích, má své důsledky

³⁷ Tournier, *Vina*, 47

³⁸ Zvěřina Josef, *Teologie agapé II*. Scriptum, Praha, 1994, s. 424

³⁹ Zvěřina, *Teologie*, 425

i následky. Důsledkem hříchu je „dědičný hřích“ – šíření hříchu a stav hříšnosti. Následkem je, že se člověk změnil; změnil se jeho vztah k Bohu, k sobě, k druhým i přírodě – byl vyhnán z ráje. Ztratil Boží milost i jeho přátelství, harmonii, stal se náchylnějším ke zlu, poznal utrpení a smrt.

Teologie rozlišuje mezi „dědičným“ a osobním hříchem. Uznává problematičnost výkladu a pochopení „dědičného hříchu“. Úplného pochopení nejsme schopni dojít. Táže se po tom, co je dědičný hřích a co je jeho šíření.

S osobním hříchem má společný narušený vztah k Bohu a nemožnost plného společenství s Bohem. Liší se v tom, že mu chybí „vědomé a dobrovolné přestoupení Božího zákona“ a vztahuje se zvláštním způsobem na bytí všech lidí. Zároveň se však nejedná o vinu kolektivní. Není sumou osobních hříchů, ale jeho kořenem. Odčinit ho nelze lítostí ani nápravou, ale jedině Boží pomocí a jeho spásným činem. Nemyslí se jím dědičnost biologická, jako jím není ani vykoupení z něj. Patří do struktury lidstva i dějin, ale není jeho podstatou. *„Dědičný je v tom, že jsme stále před Bohem potřební milosti, vykoupení, pomoci.“*⁴⁰

2.1.6 Shrnutí

V dosavadním textu jsem uvedla několik možných pohledů na zdroje viny, které nastiňují obory psychologie, filosofie a teologie. Problémem viny se zabývají i další obory jako např. sociologie a právo.

Psychologie chápe člověka, který se trápí vinou, jako bytost nemocnou, kterou je potřeba léčit. Důraz neklade na vinu samotnou,

⁴⁰ Zvěřina, *Teologie*, 431

ale na její prožívání. Toto hledisko kritizuje Buber⁴¹. Podle něj Freud dal zcela jasně najevo, že vznik jeho psychoanalytické teorie silně ovlivnila potřeba potříit všechny metafyzické a náboženské teorie o absolutnu.

Podle Bubera mělo toto základní východisko za následek, že vině nebylo možné přiznat ontický charakter. Tím se možnost výkladu redukovala na přestupky vůči rodičovským a společenským instancím, porušení pravěkého i současného tabu. Pocit viny se tak stal pouhým následkem strachu před trestem a pokáráním rodičů, nebo společenských instancí v zastoupení Nadjá. Proto i vytváření morálky je podle Freuda vynucováno vnějšími silami.

Téměř protichůdně pak Buber popisuje Jungovo učení. Za výchozí témata si volí ty, kterými Freud pohrdá – mystické a mysticko-náboženské koncepce. Avšak přemýšlí o nich jen jako o „projekcích“ psychiky, nikoliv jako o něčem mimopsychickém. Jeho pojetí lze charakterizovat jako „mystiku moderního, psychologického solipsismu“. V Jungově podání struktura psychiky má základ v Já, které představuje „*nejbezprostřednější psychologicky postižitelnou zkušenost božského*“.⁴² Nezná tak žádný reálný vztah mezi individuální duší a jinou bytostí na jiné úrovni, než úrovni psychična. V Jungově procesu individuace je integrace zla jako sjednocení protikladů v psyše na popředním místě. Z tohoto hlediska proto není ani v pojetí Junga místo pro vinu v ontologickém smyslu – nanejvýš v poměru člověka k sobě samému. Jung nepočítá s vinou, která vyrůstá ze vztahu mezi člověkem a světem, v němž žije.⁴³

Obecně lze říct, že jednotlivé psychologické školy se rozcházejí ve výkladu souvislostí mezi skrytými silami působícími v člověku a jeho

⁴¹ Buber, *Vina*, 168

⁴² Buber, *Vina*, 168

⁴³ Buber, *Vina*, 168

vědomě prožívaným životem. V podstatě se však shodují v tom, že jde o prožitek viny na pozadí těžko vysvětlitelných úzkostí, zkušeností z dětství, z prazkušenosti lidstva a z nedosažených ideálů.

Přínos psychologického pohledu na vinu můžeme spatřovat v rostoucím vědomí složitosti lidského nitra, které nepřipouští zjednodušující černobílé vidění dobra a zla.⁴⁴

Východiskem filozofie k problému viny je závazek. Člověk je konfrontován se svými hodnotovými a cílovými představami, které něco nárokují. Tedy hlavním a základním momentem není vydanost člověka vnitřním tlakům, ale svoboda a zodpovědnost. Předpoklad pro skutečnou vinu je tedy možnost volby. Filozofie hledá podstatu viny.

Úloha teologie ve službě překonávání viny je závislá na přijetí víry. Vinu zkoumá jako hřích – porušení vztahu s Bohem. Selhání ve vztazích je narušením jednoty mystického těla Kristova. Hříšník se svým činem stává defektním článkem, proto teologie nedovoluje vysvětlit hřích individualisticky.

Pohled teologie se shoduje s pohledem psychoanalýzy v bodě apriorní určenosti člověka pro zlo. Tato určenost překračuje svobodné rozhodnutí pro vinu. Proto pro oba obory je člověk "zatížený" vinou, na které nemá mravní podíl. Pro psychoanalýzu je toto zatížení psychické, pro teologii ontologické.⁴⁵

⁴⁴ Skoblík, Jiří, *Vina v spektru oborů*. Nova et vetera pro zpovědníka. [online] Praha, 1999 (cit. 2015-07-23) URL: http://ktf.cuni.cz/~skoblík/km_puvodni/vina.htm

⁴⁵ Skoblík, *Vina*, 2-3

2.2 Možné cesty uzdravení

Prožitek viny je pro člověka nepříjemný, proto má snahu se jí zbavit. Tuto snahu je možné pozorovat jak v praxi, tak na teoretické rovině, kde se objevují snahy omezit vinu na pouhý fakt toho, co se stalo.⁴⁶ Je tedy žádoucí problém viny řešit.

Jak jsem uváděla výše, lidská vina je komplexní problém a může, nebo by se měla nahlížet z více úhlů. To platí i pro možnost uzdravení. Z výše uvedených pohledů na zdroje viny, lze usuzovat, že jednotlivé obory budou hledat i rozličné cesty k uzdravení. K řešení problému viny se může přistupovat způsoby náboženskými, profánními nebo patologickými.

2.2.1 Možné cesty uzdravení z psychologického hlediska

Jak jsem uvedla v první kapitole, Široký poukazuje na souvislost viny s formováním Nadjá, které - velmi zjednodušeně řečeno - vzniká zvnitřňováním a identifikací s příkazy a zákazy. Člověk tak může vedle rozumných požadavků zvnitřňovat i zlé, nepřející a mstivé vzory. Proto ne vždy je funkce Nadjá prospěšná a správná. Podobně je to i se svědomím, které Freud považuje za hlas Nadjá. Jeho úkolem je chránit před činy, jejichž důsledkem by bylo prožívání viny. Otázkou svědomí se budu blíže zabývat v další kapitole.

V psychologii se fenoménem viny zabývají hlubinné, humanistické, existenciální a transpersonální směry.

Kocvrlichová ve své studii identifikovala dva směry v práci s vinou:

⁴⁶ Skoblík, *Vina*, 1

1. Rozlišit vinu reálnou a nereálnou (neurotickou, domnělou, falešnou), přičemž s každým druhem viny se pracuje specifickým způsobem.
2. Pracovat s prožitkem „jsem vinen, cítím se vinen“ bez ohledu na reálnost či nereálnost viny. Odborná práce s vinou má podle Kocvrlichové směřovat „*k odpuštění nebo integraci prožitku viny, desidentifikaci s vinou, nalezení svobody a odbřemenění, obohacení klientova života, k otevření přítomnosti a budoucnosti, nalezení větší spokojenosti v životě, vzrůstu pocitu smysluplnosti a porozumění životnímu dění*“.⁴⁷ V práci s vinou tedy nemusí jít o zbavení se pocitu viny.

Kocvrlichová mluví také o obranných mechanismech, které se mohou významně stavět do cesty při práci s vinou. Obranné mechanismy jsou v psychoanalytické psychologii považovány za sebeklamné mechanismy, které jednotlivci nebo i skupiny lidí nevědomě používají k uchování pocitu vlastní hodnoty a integrity v situacích neúspěchu, selhání, pocitech viny, studu apod. Mají za úkol získat čas k nashromáždění dostatku energie k optimálnímu zvládnutí situace. Problém nastává, pokud je člověk užívá příliš často a příliš dlouho a nahrazuje jimi reálné řešení problémů.

Mezi nejčastější se řadí: negace (popření), potlačení, vytěsnění, racionalizace, intelektualizace, regrese, transgrese, fixace, projekce, útek do fantazie, identifikace, somatizace, disociace, izolace apod.⁴⁸ Mohou tedy představovat patologickou formu řešení problému viny.

Opakem těchto postojů bychom mohli nazvat Tournierovo „otevření se“. Myslí tím odvalu otevřeně analyzovat sám sebe i přesto, že se při analýze postupně objevují vzpomínky a pocity, které nejsme ochotni

⁴⁷ Kocvrlichová, *Vina*, 221 - 222

⁴⁸ https://cs.wikipedia.org/wiki/Psychoanal%C3%BDza#Obrann.C3.A9_mechanismy

si přiznat. Tournier ví, že je to velký vnitřní boj, ale vidí v něm jedinou cestu k osvobození. Tato cesta podle Tourniera nekončí eliminací viny, ale jejím posunem. Tím, že člověk otevřeně analyzuje sám sebe, zjišťuje, které pocity viny vyvěraly z překračování zákazů a tabu, zatímco objevuje skutečnou vinu. Např. člověk, který se styděl prosadit svůj názor, se teď bude stydět za to, že byl zbabělý a ukryval to za křesťanskou lásku k bližnímu.

Pocit viny tu stále je, ale mění se její obsah. Tournier tvrdí, že paradoxně dochází k zvýšené citlivosti svědomí. Tento zvrát považuje za léčebný. Důvodem je, že se dosavadní naivní a infantilní pohled mění na návrat k sobě samému. Tento návrat je pokořující. Tournier vidí v tomto návratu k sobě společný cíl v práci s vinou, s teologií. Analýza nás může přivést k opravdovosti, přičemž za opravdové považuje Tournier to, co pochází od Boha, ne z našich vlastních soudů.

Psychoanalýza posunula hledání viny ze skutkové podstaty na hlubší nazírání na motivaci, protože i dobrý čin může mít špatný motiv a naopak. Tomu podle Tourniera odpovídá i požadavek evangelia představen v „Kázání na hoře“ (Mt 5-7), kde se přenáší vina ze samotných skutků ke skrytým motivům, které k nim inspirují. Vypovídá to o důležitosti motivu, který řídí konání každého člověka.⁴⁹ Jako další významný a specifický prostředek práce s vinou představuje Kocvrlichová rituál a oběť.⁵⁰

Nitro člověka se potřebuje vyrovnat s vinou. Tournier mluví o hluboko zakořeněném přesvědčení člověka, že se za vše musí platit. Proto je toto přesvědčení spojeno s neschopností přijmout odpuštění

⁴⁹ Tournier, *Vina*, 130 - 134

⁵⁰ Kocvrlichová, *Vina*, 54 - 57

a raději si volí možnost odčinění, splácení. Odčinění může mít znovu formu náboženskou, profánní a patologickou.

Náboženská forma smíru se uskutečňuje prostřednictvím zpovědi, liturgického rozhřešení, nebo jinou formou podle zvyku různých náboženství.

V profánní formě Tournier spatřuje podobné rysy jako u náboženské. Mohou se uskutečňovat prostřednictvím charitativních skutků a darů, které se na první pohled zdají být nezištné. Častá je snaha „vykoupit se skrze práci“. Může se jednat o formu útěku, která má zabránit konfrontaci s vinou a má zmírnit nepříjemné pocity.

Podle Tourniera patologická forma, kterou doprovází pocit nezřetelné, vágní, matoucí a ne zcela vědomé viny má za následek fyziologické a psychické těžkosti. Tournier považuje tyto tělesné a psychické nemoci spolu s úrazy nebo frustrací ze společenského a profesního života za nevědomé pokusy zaplatit za své viny. Je to forma trestu, kterou si viník sám vyměřil.⁵¹

Stejnou funkci mají náboženská a mimo-náboženská obřadná jednání. Jejich význam spočívá ve snaze odčinit minulost, aby mohla být smazána.

Römel vidí ve zkušenosti viny velkou podobnost s krizí. Krize, které zasahují skutečně do hloubky podle Römelta vyžadují zásah a pomoc, a to jak lidskou, tak odbornou. Pocit viny považuje za krajně nebezpečnou, i když velmi důležitou „věc“. Nebezpečí vidí v možnosti velmi rychlé změně v zoufalství a sebepohrdání, které nemají smysl, nic nemění, jen navozují bezmoc. Römel považuje za důležité dostat tento pocit pod kontrolu, navést „na správnou kolej“, jen tak může vést

⁵¹ Tournier, *Vina*, 177 - 182

k hlubší lidské zralosti, ke schopnosti vnímat realitu, a tím ke štěstí, které může darovat Bůh.⁵²

Kocvrlichová také zjišťovala pozitiva a negativa prožitku viny do života člověka. Jako pozitiva uvádí: zlepšení kontaktu se sebou samým, vina vede k odpovědnosti, umožňuje sebereflexi a vnitřní transformaci, vyvolává proces změny a růstu, učí novému, za podmínky autentičnosti prožitku může vést k uvědomění si důstojnosti.

Negativa se pak ukazují ve zkreslení a deformaci vnímání, citění a chování, narušení nebo ztrátě sebeúcty a vnímání vlastní hodnoty, narušení sociálních vazeb. Vina drží v zajetí minulé události a brání tím v prožívání přítomnosti a vnímání otevřené budoucnosti, strahuje energii potřebnou pro život a může vést k sebeustrukci.

2.2.2 Možné cesty uzdravení v pastorační praxi

Ten, kdo v životě skutečně prožil, že je vinen, ví, jak může být tato zkušenost mnohovrstevná a zmatená. Je také zkušeností bezmoci. V souvislosti s vinou se mění i zkušenost s vlastní omezeností v pochybování o sobě: Prožívání selhání na celé čáře a vidění všeho v temných barvách.

Römelť vidí v této situaci něco naprosto podstatného: charakteristiku zcela spontánního a dosud nezpracovaného zážitku viny. V tomto pocitu se shromažďují různé mezní životní situace, které ještě nelze od sebe odlišit. V tomto pocitu jsou shromážděna obvinění od lidí, působení požadavků (oprávněných nebo ne), zděděné příkazy, ztráty sebeúcty a ideálů, neuskutečněná nebo nerealistická přání, špatně ovládané potřeby, nebo pocit, že už to dál nejde.

⁵² Römelť, *Potíže*, [online]

To jsou podle Römelta co do kvality a smyslu, zcela odlišné zážitky, které vyžadují odlišné reakce, mají-li být smysluplně integrovány do života. Na různé zkušenosti jsou reakce rozličné, např. na selhání v dosahování vytýčených cílů je reakce jiná, než na smutek ze ztráty pocitu vlastní hodnoty. Avšak ve spontánním pocitu viny je vše spolu, proto ten počáteční zmatek.

Tato zkušenost podle Römelta přináší nebezpečí, že se tato neprůhlednost zkušeností, která přináší bezmoc a negativitu, ještě víc upevní. Ale pokud trvá tato temnota negativity, nemůže být nic prožíváno kladně. Tento nevysvětlitelný pocit znehodnocuje podle Römelta vše a zesiluje výroky typu: „Nejsi nic, nic nemůžeš, nemáš na nic právo“ apod. Není-li tento pocit viny zpracován a je vytěsněn, může se skrytě projevit v křečovitě obraně vlastní hodnoty projevované například vzpourou, přesvědčováním sebe sama o vlastní dokonalosti apod. Römelt tvrdí, že taková emoční strategie může vést k tomu, že člověk nesnese žádnou kritiku na svou osobu, protože *„každá sebemenší narážka připomíná v pozadí číhající nezpracovaný zážitek minulé viny“*.⁵³ Může se tak celý život stát nevědomou obranou vlastní hodnoty.

Možnou pomoc v této situaci vidí Römelt v rozhovoru. Sám je stále znovu udiven, jaký účinek takový rozhovor může mít.

Úlohu kompetentního pastoračního pracovníka nebo terapeuta vidí v rozuzlení a v uvolnění zmatečného pocitu viny. Jde o to začít vnímat vlastní smutek z omezenosti, která je skrze vinu prožívána. Vnímat pobouření, kterým člověk reaguje na odsuzování druhých, která selhání jen prohlubují, protože stupňují úzkost a rozbíjí důvěru. Dále začít

⁵³ Römelt, *Potíže*, [online]

vnímat možné nepřijetí tělesné slabosti nebo chabé psychické výkonnosti a také zmatek mezi reálnými možnostmi a ideály.

Během samotného rozhovoru podle Römelta, se odkrývá, popisuje, rozlišuje, odděluje zmatečný pocit, což má za následek, že se najednou mění základní vnímání pocitu viny. Zmatenost začne být přehlednější, i když ne úplně pochopena. Tento přehled pak začíná uvolňovat úzkost z pocíťované viny. Může se stát začátkem nového sebezpřijetí a zrající změny.

Römelt popisuje jednotlivé fáze zvládnání viny. Jednotlivé fáze se mohou překrývat, nebo nemusí nastoupit vůbec.

Na začátku stojí často stěžování. Při skutečné vině se objevuje nenávist k sobě spolu s obviňováním druhých. Stěžování tak může přejít v obviňování. Obžaloba je „*smutek z vnucených mezí a vlastní vinou způsobeného poškození života*“.⁵⁴

Je proto podle Römelta důležité nechat dostatek prostoru na stěžování, které může uklidnit a zeslabit obranné síly a zaměřit pohled na samotnou vinu jako mez. Ten, kdo dokáže naříkat nad mezní zkušenosti viny, bude podle Römelta schopen dané selhání vidět realisticky. Znamená to také, že různé meze, které se ve spontánní reakci mísí, se postupně začínají diferencovat. Pokud kořen viny vězí v různé závislosti na lidech, v nerealistickém sebezpřeceňování, které vedlo k selhání s mnoha následky, nebo pokud nerozhodnost a váhání měly ničivé následky, pak může rozhovor poskytnout prostor pro snadnější zpětné vyvolání, reflektování a zpracování různých zážitků.

V dané situaci vidí Römelt možnost uvědomění, že pro různá selhání je třeba nalézat zcela různé odpovědi. V tomto bodě, kdy se popletené pocity viny dají zprůhlednit, se otvírá prostor k nové

⁵⁴ Römelt, *Potíže*, [online]

iniciativě a změně chování. Teprve pak může být vina skutečně přijata za vlastní a integrována do života. Römelt zde mluví o předpokladu, že se dá prostor všem složkám této reality: vlastní i cizí, chtěné i nechtěné, osudové i svobodně zvolené. Otvírá se svoboda, která dodává novou odvahu korigovat vlastní nesprávné motivace vůle i k realistickému setkávání se všemi mezemi, ale i odvahu vymezit se vůči vlivům, přáním a požadavkům jiných lidí, které způsobují tíseň a vedou do bezvýchodných situací. Römelt zde vidí vlastní, nejhlubší rozměr diferencovaného obratu a začátek obnoveného, odvážného jednání. *„Tak může zvládání viny růst často v dlouhém časovém úseku, při změnách sotva znatelných, v novém usazení a v nové důvěře. Sebeobrana, integrace vlastních i cizích mezí a realistické formulování vlastních potřeb umožňují nové ustavení vzhledu do dobra a sílu ke svobodné odpovědnosti.“*⁵⁵ Jednotlivé fáze zvládání viny tedy tvoří: stěžování, obviňování, diferencování, přijetí viny a zvládání.

Jiný přístup určen především zpovědníkům, předkládá Skoblík. Ve své příručce pro zpovědníky považuje za důležité zjistit kořeny viny. Ty mohou být v úzkostných představách nebo v mravním selhání s důsledky ve vztazích.

Významný pastorační úkol vidí Skoblík ve schopnosti rozlišovat mezi reálnou a neurotickou vinou, která je projevem nemoci a někdy vyžaduje i zásah odborníka. Skoblík mluví o komplexnosti lidské viny, která ji zakazuje rozdělovat na jednotlivé úseky, zaměřit se pouze na jeden a ignorovat ostatní. Proto doporučuje zjistit priority, na které je potřeba se zaměřit nejdříve. Jako důležitý prvek vidí kooperaci odborníků.

⁵⁵ Römelt, *Potíže*, [online]

Pro psychoanalýzu vidí Skoblík úkol v odkrytí konfliktu v hlubších vrstvách lidské psychiky a dostat je do vědomí. Od tohoto „odhalení“ se očekává terapeutický účinek. Nejde tedy o odpuštění viny, ale o nabytí schopnosti tuto vinu nést.⁵⁶ Cílem podle Skoblíka není zvládnout vinu jako vinu, ale uchránit člověka před duševní trýzní a umožnit nabytí psychické harmonie.

U reálné viny, kde se předpokládá, že člověk o své vině a možnosti rozhodnout se jinak ví, je situace jiná.

Skoblík v tomto případě vnímá na pozadí myšlenku spravedlnosti, na kterou odpovídá trest, restituce, obrácení. K vyhovění mravnímu požadavku nestačí pouhý trest, vyrůstá potřeba změny jednání, což přispívá k zrání osobnosti a probouzí respekt vůči druhému i vůči sobě.

Skoblík upozorňuje, že při křesťanském chápání viny je třeba zdůraznit odchýlení se člověka od cíle a smyslu lidské existence stejně tak, jako vůli Boha vinu překonat odpuštěním. Neznamená to vymazat vinu ve smyslu, jako by nebyla spáchána, ale umožnit člověku nový začátek. Rozhodujícím vidí Skoblík milosrdenství, ne vinu. Zproštění viny je úkolem církve.

Na rozdíl od snah naučit člověka s vinou žít, pro teologii znamená vina překonatelný a fakticky překonávaný stav. To ale neznamená její bagatelizaci, nýbrž zdůraznění odpuštění. Skoblík však nepodceňuje ani útěšnou nabídku, která se může osvědčit terapeuticky, a to odstraňováním ovzduší strachu.

⁵⁶ Skoblík zde uvádí poznámku od Richtera, který upozorňuje, že lidé se srdeční neurózou postrádají tuto schopnost.

Pro duchovní pak doporučuje cenit si při zvládnání viny spolupráci s jinými odborníky, kteří mají stejný cíl – zmírnit lidské utrpení. Stejně tak vybízí profánní odborníky respektovat přínos náboženství.

Podle Skoblíka je důležité, aby duchovní měli na paměti, že Bohu nejde o potrestání hříšníka, ale o jeho obrácení. Primárně pak jde o výhled na vykoupení. Upozorňuje duchovní, že musí dbát o to, aby zacházení s hříchem nevedlo k dalšímu zneklidňování, nýbrž vnitřnímu osvobození.

Skoblík také upozorňuje na jev, který se bohužel v náboženském prostředí vyskytuje nečastěji. Tím je degenerace na základě náboženských představ, které strach nejenže nezmiňují, ale naopak zesilují. K tomu může přispívat chybné zvěstování a duchovní praxe. Ochromující strach, který ubírá životní síly a znemožňuje vnímavost pro Ježíšovo odpuštění, je zřetelné znamení přítomnosti psychické poruchy.

Skoblík také uvádí postřeh Jana Pavla II. Mluví o mučivých zkouškách, kterým křesťané mohou být vystaveni. K takovým případům dochází ve snaze dostat závazkům předkládaným magisteriem, které se těší zvláštní pomoci Ducha svatého. Nemožnost něco konat a tím dostat těmto závazkům, může dosáhnout takové výše, že se stávají neúnosnými a vnucují otázku, zda „*Bůh něco takového v rámci evangelijní svobody skutečně chtěl*“.⁵⁷

Zmiňovaná nemožnost může mít podobu fyzickou, která je zjevná, avšak i morální, která sice připouští proveditelnost, ale za cenu neetického přetížení. „*Problém je v tom, že se uznává mravní nemožnost objektivní, čili nemožnost, kterou uznává solidní vzorek nějaké společnosti. Může se ale stát, že o nemožnosti dostat určitému*

⁵⁷ Skoblík, *Vina*, 5

závazku bude ujišťovat pouze člověk, kterého se bezprostředně týká, aniž by našel příznivý ohlas u druhých, počínaje zpovědníkem. Naopak, jeho kategorické "nemohu" narazí na nepochopení a nesouhlas. Jde tedy o fenomén mravní nemožnosti, která je subjektivní.“⁵⁸

Východisko nabízí sám papež v principu graduality, podle kterého je obecně zavazující mravní požadavek splnitelný jednotlivými věřícími nestejně, odstupňovaně. Tato situace vyžaduje zpovědníkovou moudrost. „Nelze“ znamená nyní, nikoliv nikdy, to samé ale platí i pro „lze“.⁵⁹

2.2.3 Jiné cesty odčinění

Buber rozlišuje tři sféry viny, v nichž může také docházet k usmíření viny. Těmito sférami jsou sféry práva, svědomí a víry. V každé sféře probíhá téměř stejný proces usmíření ve třech krocích.

První krok ve všech sférách představuje přiznání viny před sebou, před Bohem, jde-li o porušení společenského zákona, tak i před společností. V tomto kroku Buber na úrovni svědomí mluví o sebe vyjasňování, na rovině práva to odpovídá doznání a na rovině víry vyznání hříchů. Na rovině svědomí se pak člověk snaží vyjasnit si hloubku své viny a dosah na jeho život.

Druhý krok představuje přijetí a nesení tíhy svého činu, tedy podle Buber *„vytrvání v nově získaném pokorném vědomí identity své dnešní a tehdejší osoby“*.⁶⁰ Děje se to na úrovni svědomí. Na úrovni práva jde o odpykání a na úrovni víry je to lítost. Ve snášení tíhy viny vidí přirozenou cestu, která vede k snaze o nápravu, která

⁵⁸ Skoblík, *Vina*, 5

⁵⁹ Skoblík, *Vina*, 1 - 5

⁶⁰ Buber, *Vina*, 178

je zároveň třetím krokem ve vyrovnání se s vinou. Tuto nápravu pak Buber nazývá ve sféře práva „náhradou škody“, ve sféře svědomí „smířením“ a sféře víry „smírným dostiučiněním“.

Jaspers rozlišuje různé pojmy viny. Viny staví na různé úrovně. Zároveň však zdůrazňuje, že všechny druhy viny spolu souvisí. Rozlišuje vinu kriminální, politickou, morální a metafyzickou. Z viny vyplývají důsledky. Zločin dochází trestu, který se odpykává. Z politické viny je třeba se zodpovídat, napravit a přijmout z toho plynoucí omezení moci na základě mírové smlouvy. Z morální viny má vyrůst morální náhled se skutečnými důsledky ve světě.

Metafyzická vina nás může vést k proměně vědomí vlastního já před Bohem a k novému vnitřnímu životu. Avšak zůstává nasmazatelně ve vědomí své viny. Oba poslední body se neodpykávají, ale vstupují do procesu, který trvá celý život.⁶¹

Kierkegaard ve svém díle „Čistota srdce aneb chtít jen jedno“ vnímá toto vědomí viny za spásonosné. Rozlišuje mezi „falešnou lítostí“, která vyvěrá z okamžitého pocitu. Považuje ji za povrchní a sobeckou. Je dramaticky prožívaná, má podobu srdcervoucí bolesti, mučivého zármutku, ale ve své podstatě je jen netrpělivostí, která si chce vypít hořkost smutku najednou. Chce se zbavit chyby, viny, chybí jí niternost. Kierkegaard ji za vlastní lítostí ani nepovažuje⁶². Ve stejném duchu to vidí i Jaspers – u náhlého popudu vyznat své viny, jde o falešné vyznání. V takovém případě jde často o vůli k moci, dodávání si hodnoty a ve skrytu má donutit i druhé k vyznání. Je v něm rys agresivity⁶³.

⁶¹ Jaspers, *Otázka*, 133

⁶² Kierkegaard, Soren, *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*. Kalich, Praha, 1989, s. 24-26

⁶³ Jaspers, *Otázka*, 121

Kierkegaard vychází z pojetí „věčného a lidského“. Z toho plyne, že v časném, zjevném a sociálním smyslu je lítost pomíjivá a mění se s časem. Z pohledu věčnosti je však lítost „tichým společníkem každého dne“. Domnívat se, že vina jednou přestane být vinou, je zaměnění věčného s časným.

Vina se nezvětšuje, vnímá-li se po nápravě stále žalostněji, stejně tak se nezmenšuje ignorací, nebo zapomněním. Za klíčové považuje Kierkegaard pochopení sebe sama. Žít v nevědomosti o sobě samém považuje za sebeklam. Je lidskou odpovědností poučovat se o sobě.

Pochopení sama sebe přichází z hloubi ticha. Tak jak věci (ozvěna, mraky, moře apod.) nemůžou vysvětlit sebe sama, i člověk je odkázán sebe sama poznávat (dojít v jedno v sobě samém) ve vnitřním naslouchání.

Bez tohoto naslouchání v tichu a poučování se o sobě samém, zůstává člověk na úrovni vlastních myšlenek případně roztržitosti, které působí bolestnou nemožnost pochopení sebe sama, i když se zdá, že se porozumění brzy dostaví. V naslouchání v tichu je přítomný Bůh a „*tato boží přítomnost je to rozhodující, co všechno mění*“⁶⁴. Přitom ale musí bedlivě rozlišovat, jak naslouchá a zda skutečně mluví s Bohem, nebo jen sám se sebou. Nenaslouchá-li správně a nenaslouchá-li skutečně Bohu, pak je vinen.

Podobně soudí i Jaspers - tendence odrážet výčitky jsou známkou nepochopení sebe sama. Avšak toto tvrzení platí jen v případě, prokazuje-li člověk nedostatek vlastní snahy prosvěcovat sebe sama a tudíž nechápe svou vinu. Následkem je skrývat se v davu, nebo sklon obžalovávat žalobce.

⁶⁴ Kierkegaard, *Čistota*, 28

Na cestě vyrovnávání se s vinou je mnoho úskalí. Jedním z mnoha velkých pokušení je zvolit si snadnější možnost přidat se k názorům davu. Neboť dav, v časném pojmání, představuje největší sílu. Kierkegaard ale tvrdí, že čím je dav větší, tím je pravděpodobnější, že se mýlí.⁶⁵

Dalším úskalím je podle Jasperse vzájemné obviňování, které pramení z chybějící vůle ke komunikaci, a kde naopak vládne vůle k nátlaku na druhé, aby se vyznali ze své viny, a kde jeden na druhého shlíží s pyšným pocitem nevinnosti a dává vinu druhým. Při obviňování je zapotřebí se ptát po pohnutkách obviňujícího (žalobce). Postrádá-li obviňující jistou vzájemnost, nadhled, svobodu, lásku, snahu povzbudit, pak se jedná o lživé obviňování.

Neméně nebezpečné úskalí vidí Jaspers v sebe zavržení a zatvrzení se, jako reakce na morální útoky. Důvodem je snaha udržet si sebevědomí v domnělé vnitřní nezávislosti, která v sobě ale skrývá mnohá další nebezpečí.

Jaspers navrhuje cestu očisty. Děje se v oblasti jednání. Jde o nápravu toho, co člověk zavinil. Měla by vést k vůli pomáhat těm, kterým ublížila. Tato vůle vychází z vnitřní zasaženosti vinou. Tato cesta očisty je nevyhnutelná, ale nedostačující. Měla by vyústit do ujasnění si své viny s následným ujasněním si svého nového života s jeho možnostmi. Důsledkem je uskrovnění a vnitřní pokora, která se stává podstatou.

Podle slov Jasperse je očista cestou člověka jako člověka. Je to vnitřní neustávající proces, v němž se člověk stává sebou samým. Očista je věcí svobodné volby a není pro všechny stejná.

⁶⁵ Kierkegaard, *Čistota*, 30 - 169

Děje se v upřímném a autentickém hledání pravdy o sobě samém. Ověřit si pokroky lze na postoji, jaký člověk zaujímá k novým útokům. Může to bolet a urážlivě se dotýkat, ale neproniká do nitra duše. Člověk zůstává v pokoji. Pak lze říci, že člověka vina v konečném důsledku přes očistu osvobodila k plnějšímu a pravdivějšímu životu.

3. Falešný pocit viny

Z předchozích řádků jasně plyne, že jak psychologové, tak teologové rozlišují vinu na „skutečnou“, nebo „reálnou“ a „nereálnou“ nebo mluví o falešných pocitech viny. Jak tyto dvě kategorie rozlišit a v čem se liší? Tomuto tématu se budu věnovat v následující kapitole.

3.1 Zdroje falešného pocitu viny

Jak v psychologii, tak v teologii se setkáváme s rozlišováním vícero „druhů“ vin. V následující kapitole se kromě hledání zdrojů a příčin falešného pocitu viny zaměřím také na rozlišení mezi „oběma druhy vin“. Avšak nejdřív bych se pokusila vysvětlit pojem, který v rozlišování těchto dvou kategorií hraje důležitou, až zásadní roli. Tím je svědomí.

3.1.1 Svědomí

Svědomí v psychoanalytickém pojetí podle Freuda v podání Kocvrlichové, je součástí Nadjá, které se vytváří skrze identifikaci s rodičovskou instancí (s Nadjá rodičů víc, než se samotnými rodiči) a její internalizací. Dítě se rodí amorální, nemá svědomí ani Nadjá. Roli Nadjá plní rodiče. Je zajímavé, že Nadjá přejímá jen tvrdost, tresty a přísnost, nepřejímá laskavost ani něhu. Obdobím formování svědomí považuje Kocvrlichová etapu řešení oidipovského komplexu.

Jung podle Kocvrlichové považuje za svědomí hlas vycházející z nevědomého nitra člověka. Rozlišuje svědomí morální, které potřebuje autoritu, vedení a zákon a etické, neboli „zostřené“. „Zostřené“ svědomí rozumí lépe a hlouběji, proto se nespokojí s danými normami.

Podle Kocvrlichové Jung dále mluví o svědomí pravém a falešném, přičemž oba „druhy“ se hlásí se stejnou naléhavostí a průvodními emocionálními jevy. Tato podobnost komplikuje spolehnutí se na svědomí, proto se od člověka vyžaduje „neobvyklá odvaha“, nebo „neotřesitelná víra“ podle svědomí se řídit.

Dále se Kocvrlichová zmiňuje o svědomí podle tradičního církevního učení, které rozlišuje mezi svědomím předcházejícím a následným, podle toho, zda se *„projevuje před tím, či potom, co jeho nositel jednal“*.⁶⁶

Předcházející svědomí se může dále dělit na vybízející a varující. Následné svědomí pak na dobré a špatné, a to podle kvality minulého či budoucího chování. S celkovým pojmem svědomím bývá nejčastěji spojováno svědomí následné špatné. *„Jeho důsledkem bývá rozervanost, vydanost obžalobám, pocit vyloučení ze společenství a v případě člověka věřícího v Boha také zásadní až smrtelné vzdálení se Bohu.“*⁶⁷ Ačkoli teologie počítá s omylností svědomí, s tím, že může chybovat, považuje ji pro člověka závazné.

A to dokonce i v případě, že se mýlí, anebo se *„jeho vedení odchyluje od stanové a uznávané normy“*.⁶⁸

Pojmem svědomí se zabývá i Buber. Vidí v něm *„schopnost a tendenci člověka radikálně rozlišovat ve svém minulém i budoucím chování mezi tím, co je třeba pokládat za správné, a mezi tím, co je nutno odmítnout, přičemž nesouhlas bývá zpravidla prožíván citově mnohem silněji(…)“*⁶⁹ Klíčové pro Buberovo pojetí svědomí je jeho předpoklad vrozenosti této schopnosti. Avšak nepopírá, naopak počítá

⁶⁶ Kocvrlichová, *Vina*, 21

⁶⁷ Kocvrlichová, *Vina*, 21

⁶⁸ Kocvrlichová, *Vina*, 219

⁶⁹ Buber, *Vina*, 176

s tím, že je obsah svědomí podmiňován příkazy a zákazy společnosti, ve které člověk vyrůstá a do ní patří a ve své „nižší“ a „všední“ formě svědomí se jimi i výhradně řídí. Vrozena je podle Bubera lidská schopnost sebereflexe a sebehodnocení, kterou považuje za podstatnou. Člověk je schopný distance nejen vůči svému okolí, ale i vůči sobě samému. Stává se tak sám sobě odděleným předmětem, který může „reflektovat“, případně pak akceptovat nebo zavrhnout.

Buber míní, že člověk je schopen samostatného, tedy na zákazech a příkazech společnosti nezávislého nazírání toho, co je třeba činit a čemu se naopak vyhýbat. Záleží pak na výchově, zda k této samostatnosti jednatel dospěje.

3.1.2. Zdroje falešného pocitu viny z různých pohledů

U Kocvrlichové se setkáváme s dělením na vinu reálnou a nereálnou, nebo také neurotickou, domnělou. S tímto dělením se podle Kocvrlichové můžeme setkat u všech autorů, kteří se problematikou viny zabývají. Jejich dělení by se dalo přiřadit do kategorie pravá a nepravá anebo vědomá a nevědomá.

Kocvrlichové zjišťuje, že také Freud uznává podobné dělení a připouští existenci reálné viny, i když z mnoha indicií i kritiky Bubera, bychom mohli usuzovat na opak. Avšak navrhuje ji jinak nazývat a jako psychoanalytik se jí odmítá zabývat.⁷⁰

Jak jsem již uvedla v předchozí kapitole, Kocvrlichová ve svém výzkumu zjistila důležitost tohoto dělení pro terapeutickou praxi. Terapeuti pak pracují dvojím způsobem: buď s každým „druhem“ viny pracují jiným způsobem, nebo vychází ze skutečnosti, že se klient cítí

⁷⁰ Kocvrlichová, *Vina*, 215

být vinen bez ohledu na to, zda se jedná o vinu reálnou nebo nereálnou, a tak s ní i pracují.⁷¹

Rozlišením obou kategorií si zabývá i Tournier. Klade si otázky, zda je možné, aby se „člověk cítil být vinen, aniž tomu tak ve skutečnosti je“, nebo naopak, „aby byl vinen, aniž to cítí nebo si to vůbec uvědomuje“?⁷² Především se však ptá po kritériu, kterého bychom se mohli držet při posuzování, zda člověk, který se cítí být vinen i vinen skutečně je.

Tournier se nedřívě snaží najít kořeny, odkud se pocity viny vůbec berou. Uvádí Freudovo vysvětlení sociálního tlaku, které vznikají v dětských myslích a jsou strachem ze ztráty rodičovské lásky. Avšak toto vysvětlení podle Tourniera platí pro malé děti a ty, kteří zůstávají infantilní celý život. Je to vina způsobená výchovou (strachem z tabuizovaných věcí) a lze ji pozorovat i u zvířat.

Tournier uvádí jemnější dělení Odiera mezi „povinnostmi“ a „hodnotami“. Pocit viny z „neplnění povinností“ odpovídá výše uvedenému dětskému postoji, který je normální. Ve stejné intenzitě ho můžeme najít u dospělých neurotiků a v mírnější formě i u zdravých dospělých. Tyto pocity považuje Freud za známku infantilní fixace, zpomaleného vývoje nebo projevem dětské závislosti na rodičích či autoritách v dospělosti. Tyto pocity by se podle Tourniera mohly považovat za „falešný pocit viny“.

Jenomže v praxi často zjišťujeme, že na naše skutečné provinění nás upozorní okolí a my s tím musíme souhlasit. Tournier tedy upozorňuje na složitější problém. Tvrdí, že každé lidské chování vycházející z morálního hlediska můžeme považovat za „plnění

⁷¹ Kocvrlichová, *Vina*, 215

⁷² Tournier, *Vina*, 61

povinnosti“. A vycházíme-li z výše uvedeného, tak naopak i člověk s neurotickým syndromem může dojít zvratu, o kterém byla řeč v předchozí kapitole, nebo k prožitku Božího milosrdenství.

Tournier srovnává i pojetí dalších autorů, např. Adlera, podle kterého má pocit viny „základ v odmítnutí vlastní méněcennosti“.⁷³

Jung vidí vinu v odmítnutí sebe sama, v odporu uvědomit si i nepříjemnější část lidského nitra, kterou Jung nazývá „stínem“. Tyto výklady stále spadají do roviny „plnění povinnosti“. Avšak Jung také pracuje s myšlenkou „skutečné viny“. Považuje jí pocit viny z vlastní slabosti, z napjatého vztahu mezi „sebou“ a vlastním nitrem.

Buber podle Tourniera jde ještě dál. Mluví o „ryzí“ vině vedle „neurotické“ nebo „nepodstatné“. Za „ryzí“ vinu považuje to, co se týká porušení lidských vztahů, tedy vina vzhledem k ostatním. Tournier v těchto různých pohledech vidí rozličné aspekty „*jediného složitého mechanismu*“.⁷⁴

Jinou dimenzi do tohoto problému a mechanismu podle Tourniera, vnesli někteří terapeuti a některé psychologické školy. Je jím vztah k Bohu a provinění se vůči němu.

Bible zná „skutečnou“ vinu, která stojí proti Bohu. Tím zmiňované školy vnáší do problému nové světlo: „*od tohoto okamžiku je „falešný pocit viny“ to, co přichází jako výsledek soudů a mínění druhých lidí, a „skutečná“ vina to, co vyplývá ze soudu Božího*“.⁷⁵

Podle Tourniera to znamená převzetí odpovědnosti v dospělosti a to uskutečňováním poslání, které jsme od Boha dostali. Od té chvíle by skutečnou vinou bylo neuposlechnutí vnitřního hlasu a závislosti na autoritách, rodičích, normách a vyhovění všem jejím požadavkům.

⁷³ Tournier, *Vina*, 63

⁷⁴ Tournier, *Vina*, 64

⁷⁵ Tournier, *Vina*, 65

Toto tvrzení Tournier dokládá na biblickém příkladu dvanáctiletého Ježíše.

Rozdíl mezi „skutečnou“ a „falešnou“ vinou vidí Tournier ne v tom, zda skutečně druhému něco provedeme, nebo si to jen představujeme, ale v tom, zda je naše chování v souladu s Boží vůlí, nebo nikoli. Tournier to představuje na extrémních případech z Bible, kde na Boží rozkaz měli Izraelité zabíjet. Tournier ale nachází v Bibli kategorické ujištění, *„že jediná vina je neuposlechnutí Boha nebo podřízenost někomu jinému než samotnému Bohu“*. *„V těchto případech záleží ne na tom, zda podobné chování považuje společnost za hříšné, ale zda bylo nařízeno Bohem, nebo ne!“*⁷⁶

Zde nachází Tournier princip osvobození z falešného pocitu viny. Je přesvědčen, že každá vina posuzovaná lidmi je falešná, jestliže nemá zároveň „vnitřní podporu Božího rozhodnutí“.⁷⁷

Skutečná vina tedy může být něco úplně odlišného, než co nás tíží a způsobuje strach kvůli lidským řečem. Podle míry spolehnutí se na Boha se zbavujeme tohoto strachu. Podle Tourniera se *„každý člověk dříve nebo později musí z Božího rozhodnutí statečně postavit proti mínění ostatních, dokonce i svých rodičů, nadřízených a možná i církevních autorit“*.⁷⁸

Tournier nalézá v Mt 16, 22-23 podporu svého tvrzení: *„Boží myšlení a lidské myšlení, Boží soudy a lidské soudy, to je jasná formulace protikladu mezi skutečnou a falešnou vinou.“*⁷⁹

Tournier zde poukazuje na důležitý postřeh, že „důkazy“ psychologů proti křesťanství nejsou v důsledku namířeny proti biblickému zjevení,

⁷⁶ Tournier, *Vina*, 68

⁷⁷ Tournier, *Vina*, 68

⁷⁸ Tournier, *Vina*, 69

⁷⁹ Tournier, *Vina*, 69

ale proti úzkoprse chápané morálce, kterou považuje za jeho opak. V konečném důsledku ta podle Tourniera ukřižovala Ježíše. Bohužel je v křesťanských církvích „vláda“ morálky natolik rozšířena, že se mluví o „náboženské neuróze“. Problém je ale znovu mnohem složitější, než aby se dalo vystačit s jednoduchým a jednoznačným vysvětlením.

Budeme-li vycházet z křesťanského prostředí, v průběhu dějin se podle Tourniera můžeme setkávat se snahami o obrodu. Lidé znovu a znovu objevují velikost Boha a snaží se zbavit lidské malichernosti. Avšak postupně a nevyhnutelně se znovu začnou podřizovat vnějším předpisům. Vracejí se morální přestupky a tím slábne vanutí Ducha Svatého. Nastupuje snaha zachránit prvotní vnímavost, a proto se začínají hledat „principy“ zděděné z biblických dob a tím se paradoxně dostávají k nové omezené morálce. Znovu se tedy objevuje falešný strach ze zákazů a z tabu. Podle Tourniera to však není problém čistě náboženský, neboť se s ním můžeme setkat ve všech společnostech.

Tournier vidí kořen tohoto rozšířeného „jevu“ v samotné lidské přirozenosti. Proto se odvažuje tvrdit, že morální deformace vychází „spíš z *psychických než z dogmatických základů*“.⁸⁰ Další příčinu spatřuje v samotné vině; je tak tíživá, že se jí člověk snaží zbavit, proto se obrací ke konvencím. Plněním příkazů totiž může získat čisté svědomí.

Tournier s odvoláním na „jistého teologa“ považuje dnešní stav i za následek Kantovi filozofie. „Kategorickým imperativem“ se pokusil vytvořit nezávislou etiku a umožnit člověku rozhodovat o tom, co je dobro a zlo.

⁸⁰ Tournier, *Vina*, 127

Výsledkem podle Tourniera je morálka „principů“ a „povinností“, která se dostala i do náboženského prostředí, dokonce jako vzor křesťanského života. Upozorňuje však na to, že tato morálka je „v přímém protikladu k biblické zvěsti“. ⁸¹

3.2 Možné cesty k uzdravení

V předchozím textu je na více místech spojen falešný pocit s neurózou, tedy nemocí.

V psychoanalytickém léčení jde o posun z infantilních pocitů k pravým, které přináší úlevu. Neurózu netvoří podle Tourniera jen dopad falešného pocitu viny, ale konflikt mezi pravdou a falší. „*Falešný pocit viny, tabu, je lidský dohad, který je v přímém rozporu s Božím hlasem, jehož si je každý člověk instinktivně vědom.*“⁸² Stocker podle Tourniera říká, že jde o rozdělení mysli mezi „správnou intuici a falešný dojem“.

Skoblík také upozorňuje zpovědníky na kajícíky s neurotickým prožíváním viny, vedených strachem a představami, které pro ně mohou představovat nebezpečnou hrozbu. Věřící lidi takto sužování nevidí východisko z domnělého Božího odmítnutí. Skoblík upozorňuje, že u těchto lidí nelze mluvit o vině, protože jim chybí klidné sebehodnocení z odstupu, tudíž jim chybí i možnost obrácení v křesťanském smyslu. Povzbuzuje doprovázející, aby se nesnažili zkoumat, jak k tomuto stavu došlo, ale hledali cesty, jak je z něho dostat. ⁸³

⁸¹ Tournier, *Vina*, 128

⁸² Tournier, *Vina*, 124

⁸³ Skoblík, *Vina*, 3

Tomuto tématu se také věnuje Sonet. Vychází z předpokladů, které ve své práci uvádím od jiných autorů. Falešnou vinou nazývá situaci, kdy se cítíme být vinni, i když nám rozum říká, že vinni nejsme.

Sonet mluví o těžkosti rozeznat falešné pocity viny a důvod vidí ve Freudově nevědomém pocitu *viny „navzdory zjevným skutečnostem, které mluví proti“*.⁸⁴ Přesto je možné vytušit přítomnost falešného pocitu viny. Tuto přítomnost může odhalit záplava nevysvětlitelné špatné nálady, pohrdání sebou, nechuť k životu, agresivita vůči svému okolí, dojem, že se člověk provinil, ale není schopen říct čím a už vůbec vůči komu.

Sonet nabízí stejnou cestu k uzdravení, jak bylo uvedeno výše: hledat a odhalit dětská provinění, aby byly zbaveny své moci. Vidí jako důležité odhalit přehnané pocity viny a nabízí k tomu výčet pomocných otázek. Falešný pocit nemá reálný základ, proto Sonet vyzývá k jeho radikálnímu odstranění. Doporučuje několik principů, které tento proces mohou ulehčit:

- *Nezaměňovat chyby za viny* – chyba je nedostatek a patří k lidské nedokonalosti. Je trpěna, ne chtěna. Platí to i pro případy, kdy je člověk považován za vinného před zákonem, ale ve svém svědomí vinen není.
- *Nezaměňovat kompromis za vinu* – v určitých jednáních není vždy možné dostat všem hodnotám. Za nezbytný kompromis považuje Sonet ten, který bere v potaz „*vyšší hodnoty, které upřednostňují lásku k bližnímu, tedy k tomu nejbližšímu: v první řadě k sobě samému (!), pak ke svému manželovi/manželce,*

⁸⁴ Sonet, *Pocity*, 15

pak k dětem, k rodičům, kolegům v práci a potom teprve k chudým lidem v zemích třetího světa.“⁸⁵

- *Nezaměňovat negativní pocity a vinu* – pocit, který může vyplynout dokonce i z hloubky naší bytosti, není podle Soneta ani dobrý ani špatný, prostě jen je (pociťovaná nenávisť k šéfovi, tchýni apod.). Záleží pak na tom, co s tím pocitem uděláme. *„Vina začíná tam, kde svobodně žívíme tento pocit ve své duši, nebo když ho proměníme v nepřátelská gesta.“⁸⁶*
- *Nespojovat důsledek a vinu* – vinu za tragické následky, které jsme nepředpokládali, neneseme. Při posuzování morální hodnoty skutku v první řadě vychází z úmyslu, tedy motivace, který čin předcházel, nikoliv nastalý důsledek.
- *Nespojovat zkoušku s vinou* – nespojovat utrpení s trestem. I když Sonet připouští jistou „imanentní spravedlnost“, přičemž vina vede k utrpení (např. kuřák, který onemocní rakovinou plic), nepřipouští generalizovat tuto skutečnost na obecné: „každá vina je důsledkem nějaké viny“. Bible o tom podává svědectví na Jobovi, Josefovi Egyptském a samozřejmě nejzřetelněji na Ježíši.
- *Evidovat zejména to dobré a úžasné* – záleží na rozumu, aby nám řekl, zda je tento pocit oprávněný. Přesto je velmi obtížné umlčet objektivním uvažováním pocit, který nás zaplavuje. *„Skutečná vina neexistuje, pokud reflexí neshledám, že má oporu v objektivních skutečnostech.“⁸⁷* Pokud zjistíme, že výčitky nemají rozumný základ, můžeme nebo přímo musíme umlčet v sobě tento vnitřní hlas. Z uvedeného je také zřejmé,

⁸⁵ Sonet, *Pocity*, 27

⁸⁶ Sonet, *Pocity*, 27

⁸⁷ Sonet, *Pocity*, 13

že to platí i pro druhé a měli bychom se vyvarovat příliš rychlých odsouzení těch, které považujeme za viníky.⁸⁸

⁸⁸ Sonet, *Pocity*, 30 - 31

4. Závěr

Cílem práce bylo pokusit se rozlišit skutečnou vinu od falešného pocitu viny, hledat jejich příčiny a cesty k uzdravení.

Vycházela jsem z pojetí, která zastupovala obory psychologie, teologie a částečně filozofie.

Všechny tři obory jednoznačně vinu rozlišují a pracují s kategoriemi, které by se daly nazvat „vina skutečná“ a „vina falešná, nereálná“.

Avšak tento rozdíl vidí v různých aspektech, proto přistupují i k práci s jednotlivými „druhy“ viny odlišně. Další rozdíly jsou i u samotných představitelů v rámci jednotlivých oborů. Důvodem je komplexnost lidské viny, přičemž každý obor na ni nahlíží ze „svého úseku“, i když nevyhnutně naráží na „úseky“ ostatních oborů. Proto je téměř nemožné udělat jednotný pohled na rozdíl mezi „skutečnou“ nebo reálnou vinou a „falešnou“ nebo nereálnou vinou.

Pohled psychologie

V celé práci pohled psychologie zastupovali především Freud a Jung, čerpala jsem i y Tourniera a jiných autorů. Nejznámější a obecně přijímaný model vzniku viny představuje Freud ve spojitosti s formováním Nadjá na základě zvnitřňování a identifikací s příkazy a zákazy. Dělí vinu na vědomou a nevědomou. Za vědomý pocit viny považuje konflikt mezi Nadjá a Já, které se cítí nedostatečné k jeho požadavkům. Nevědomý poct viny spojuje s oidipovským komplexem. Freud uznává skutečnou vinu, ale jako psychoanalytik se jí odmítá zabývat. Nereálnou vinou můžeme u Freuda nazvat neurotické prožívání. Tournier rozlišuje falešný pocit viny, který je výsledkem soudů a mínění lidí. Za „skutečnou“ vinu považuje to, co vyplývá

z Božího soudu. Terapeutický úkol na cestě uzdravení je odkrýt konflikt v hlubších vrstvách lidské psychiky a dostat je do vědomí a naučit se s ní zacházet. Cílem je pak uchránit člověka před duševní trýzní a pomoci k nabytí psychické rovnováhy.

Pohled teologie

Teologie pracuje s pojmem hřích jako porušením vztahu s Bohem. Zabývá se vinou „samou o sobě“. Rozlišuje mezi „dědičným“ a osobním hříchem. Avšak u Webera se můžeme setkat mezi jinými děleními i s dělením viny na objektivní a subjektivní. Přičemž objektivní vinou myslí nezamýšlený nesoulad mezi tím, co bylo vykonáno a tím, co se vykonat mělo. Subjektivní vina je pak vědomé a svobodné provinění se proti Bohu. Samotná Bible se nezastavuje u pojmenování a líčení viny člověka, ale s důrazem mluví o jejím překonání. Teologie o falešném pocitu viny nemluví, ale v praxi se s ní setkává formou přehnaných pocitů viny, které blokují vztah k Bohu, přičemž nemají reálný základ. Mluví však o svědomí, které jediné člověku určuje, zda je vinen. Svědomí je však zapotřebí formovat. Úlohou církve je pak zprostředkovat odpuštění. Bůh má moc a chce odstranit vinu člověka.

Pohled filozofie

Filozofický pohled zastupovali především Buber a Jaspers. Každý z nich nahlíží a dělí vinu jinak.

Buber rozlišuje tři sféry viny. Jsou to sféry práva, svědomí a víry. V každé sféře probíhá podobný proces smíření ve třech krocích. Jaspers mluví o různých pojmech viny. Jednotlivé viny staví na různé úrovně. Rozlišuje vinu kriminální, politickou, morální a metafyzickou.

Navrhuje cestu očisty, která je vnitřním neustávajícím procesem a má vést k osvobození a plnějšimu, pravdivějšimu životu.

Seznam literatury

- Benesch, Hellmuth, *Encyklopedický atlas psychologie*. Nakladatelství lidové noviny, Praha 2001
- Buber, Martin, *Vina a pocit viny*. In: *Bolest a naděje: Deset esejů o osobním zrání*. Vyšehrad, Praha 1992, 2. Vydání
- Burda, František, *Obraz člověka ve filosofickém světě Karola Wojtyly*. Oftis, Ústí nad Orlicí, 2011
- Gründe, Johannes, *Vina a smíření*. Teologické texty, 1994, č. 3.
- Hartl, Pavel, Hartlová Helena, *Psychologický slovník*. Portál, Praha 2000
- Jaspers, Karl, *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*. Academia, Praha 2006
- Kašparů, Max, *Jak očistit naše nitro*. [online] (cit. 21.4.2015). URL: <http://www.katolik.cz/texty/view.asp?cis=10>
- Kierkegaard, Soren, *Čistota srdce aneb chtít jen jedno*. Kalich, Praha, 1989
- Kocvrlichová, Marta, *Vina*. Triton, Praha 2006
- Neštěstí a vina*. Sborník příspěvků z mezioborové konference, ETF UK, 2010
- Novotný, Adolf, *Biblický slovník*. [online]. Kalich, Praha 1956, c2013. URL: <http://www.slovobozi.cz/biblicky-slovník-on-line>
- Rahner, Karl, Vorgrimler, Herbert, *Teologický slovník*. Zvon, Praha 1996
- Römel, Josef, *Potíže s pocitem viny*. Teologické texty [online]. 2004, č. 4. URL: <http://www.teologicketexty.cz/casopis/2004-4/Potize-s-pocitem-viny.html>
- Skoblík, Jiří, *Vina v spektru oborů*. Nova et vetera pro zpovědníka,

[online] Praha 1999 URL:

http://ktf.cuni.cz/~skoblik/km_puvodni/vina.htm

Sonet, Denis, *Pocity viny a jak jim čelit*. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2013

Široký, Hugo, *Meze a obzory psychoanalýzy*. Triton, Praha 2001

Tournier, Paul, *Vina. Návrat domů*, Praha 1995

Valečková, Jitka, *Problém viny u Martina Bubera*. [online] Diplomová práce, FF UK, 2012 URL:

<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120083852/?lang=cs>

Weber, Helmut, *Všeobecná morální teologie*. Zvon, Vyšehrad, Praha 1998

Zvěřina Josef, *Teologie agapé II*. Scriptum, Praha, 1994

https://cs.wikipedia.org/wiki/Psychoanal%C3%BDza#Obrann.C3.A9_mechanismy

